

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Θ. ΠΕΤΣΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΨΥΧΗ ΚΑΙ Η ΣΦΑΙΡΑ ΤΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΕΩΣ

Ε.γ.δ της Κ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΟΚΤΩ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: AN. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

E.Y.D πλΣΚ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

‘Η ζωὴ—ἡ φυτικὴ καὶ ἡ ζωικὴ—δὲν εἶναι παρὰ ἓνα παροδικὸ φαινόμενο στὸ ορεῦμα τῆς γεωλογικῆς ἱστορίας. Ὁ μικρὸς αὐτὸς πλανήτης, ὃπου ἡ τύχη μᾶς ἔρριξε, θὰ ἔχῃ ἓνα μακρὺ ἢ βραχὺ χειμῶνα ὃπου δὲν θὰ ὑπάρχῃ οὔτε ἵχνος ζωῆς καὶ δμως θὰ ἔξακολουθῇ νὰ διαγράφῃ τὶς μεγαλοπρεπεῖς τροχιές του νεκρὸς καὶ παγωμένος, σκεπασμένος ἀπὸ λείψανα καὶ ἔρείπια, ὡς νὰ σπάσῃ—σὲ μιὰ ὁρα ποὺ δὲν θὰ διαλέξῃ—σὲ φλόγες καὶ κομμάτια γιὰ νὰ καταφύγῃ ἐπὶ τέλοις στοὺς κόλπους τοῦ πρώτου γεννήτορός του. Ἄλλὰ τί σημαίνει; Μιὰ τύχη, ποὺ δὲν μποροῦμε νὰ τὴν ἐπαληθεύσουμε, τοῦ ἐπεφύλαξε μιὰ ὑψηλὴ χάρη ποὺ εἶναι ἡ ὑψηλώτερη καὶ ἡ πιὸ μαγικὴ γιὰ ἓνα ἐφήμερο κόσμο ὃπως ὁ δικός μας: τὴν χάρη τῆς «ψυχῆς».

Κάποια στιγμή, σὲ κάποιο τυχαῖο χρονικὰ σημεῖο τῆς μακρυᾶς βιολογικῆς νύχτας τοῦ πλανήτου μας, ἔλαμψε τὸ φῶς μιᾶς νέας αὖ γῆς. Ἡ ζωὴ ἡ μόνο ἀνθρώπινη—μὲ τὴ δυνατὴ πνοὴ μιᾶς ὑψηλῆς μορφῆς ζωῆς ποὺ βλάστησε ἔμφυτικά—ἔξυπνησε ἀπ’ τὸ βαθὺ καὶ σιωπηλό της ὕπνο, ἀνοιξε τὰ μεγάλα παιδικά της μάτια κι ἐκοίταξε μὲ γλυκειὰ ἔκπληξη γύρω της. Ὁράματα ἀπαράμιλλης ὠμορφιᾶς καὶ γαλήνης, θυελλῶν καὶ τριχυμισμένων νερῶν· κλίμακες μιᾶς ἀτέλειωτης ποικιλίας χρωμάτων· ἔναστροι οὐρανοὶ καὶ γλαυκοὶ θόλοι· σύννεφα στὶς κορυφὲς ψηλῶν μυστηριωδῶν βουνῶν· ἄκτες καὶ ἀρχιπέλαγα· ἀνοιξιάτικα τοπεῖα καὶ φθινοπωρινὰ δάση· ξάνοιξαν σὰν ἀπὸ μαγεία μπροστά της, βυθισμένα τώρα σ’ ἓνα φῶς ποὺ δὲν ὑπῆρχε ποτὲ στὴν παλέττα τῆς ζωῆς της. Ὁνομάζω ἀφύπνιση τὸ

νψηλὸ αὐτὸ φαινόμενο. Καὶ ἡ «ψυχὴ» εἶναι ἡ πρώτη αἰτία της, ἡ πρώτη πηγή της.

Προσπαθήσετε νὰ ξαναζήσετε τὴ γλυκειὰ ἔκπληξη τοῦ παιδιοῦ δταν πρωτοχαράζῃ μέσα του, γεμάτο ἀπὸ σκοτεινὰ προαισθήματα, τὸ προσωπικό του ἐγώ,—τὸ ἐγὼ αὐτὸ ποὺ ἀγωνίζεται νὰ προσανατολιστῇ στὸ φῶς, νὰ κατακτήσῃ τὸ φῶς: θὰ ἔχετε μιὰ ἀμυδρὴ ἰδέα τῆς πρώτης «πνευματικῆς» ἀφυπνίσεως τῶν «ἐκλεκτῶν τῆς ψυχῆς» ζωικῶν μορφῶν τοῦ πλανήτου μας. Καὶ λέγω ἀμυδρὴ ἰδέα, γιατὶ αὐτὴ ἡ πρωτόγονη συνείδηση, ἡ ἀφελὴς καὶ παιδική, ποὺ ἔβλεπε ἀπροσδόκητα στὸν δρῖζοντα τῆς ὑπάρξεως, τὶς πρῶτες λάμψεις μιᾶς ὥραίας αὐγῆς νὰ διαλύουν τὴ σκιὰ καὶ τὴν δμίχλη καὶ νὰ δίνουν τὴν ὑπόσχεση—καὶ τὴν ἐλπίδα—μιᾶς διαυγοῦς ἀνοιξιάτικης ἥμερας, εἶναι ἔνα θαῦμα ἀπαράμιλλο, ἔνα θαῦμα μοναδικὸ ἴσως στὸ σύμπλαν δλόκληρο τῆς «παγκόσμιας ζωῆς». Ἐδῶ ἀκριβῶς ἀρχίζει ἡ «ψυχικὴ» ἀγωνία καὶ ὁ πολυσχιδὴς πνευματικὸς μόχθος τῆς ἀνώτερης ζωῆς. Ἐδῶ ἀρχίζει τὸ συγκινητικὸ δράμα τῶν πνευματικῶν πτήσεων στοὺς κόλπους τοῦ ἀγνώστου,—τὸ μεγάλο μαρτύριο νὰ «γνωρίσουμε» καὶ νὰ «καταλάβουμε», νὰ διασχίσουμε τὸ ἄπειρο τῆς νύχτας καὶ νὰ ὑψωθοῦμε σὲ μιὰ διαυγὴ, φωτεινή, αὐθεντικὴ ἰδέα τῆς ὑπάρξεως καὶ τῶν πεπρωμένων της. Ἐδῶ εἶναι τὸ ἀνοιξιάτικο προανάκρουσμα τῆς ἀνώτερης σκέψεως,—φιλοσοφία, θρησκεία, αὐθεντικὴ ἐπιστήμη,—καὶ τοῦ ἀνώτερου ἐσωτερικοῦ αἰσθήματος,—ποίηση, μουσική, πλαστικὲς τέχνες,—δηλαδὴ δύο φαινομένων μοναδικῶν καί, θὰ ἔλεγα, θείων, ποὺ ἔμελλαν νὰ δώσουν πλούσιο νόημα καὶ πλούσιο χρῶμα στὴν παροδικὴ ὑπαρξη . .

Ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ ὥρα ἡ πιὸ ὑψηλὴ τῆς ἐπάγειας ζωῆς. Γιὰ πρώτη φορά,—χάρη σ' αὐτὴ καὶ μόνο σ' αὐτή,—μιὰ ἐπιπλανητικὴ ὑπαρξη κατώρθωσε ὅχι μόνο νὰ προβλέψῃ τὶ τῆς ἐπιφυλάσσει ἥ μοῖρα, ἀλλὰ νὰ συλλάβῃ ἀκόμη τὶς πρῶτες παρυφὲς δυὸ μεγάλων αἰνιγμάτων—καταγωγῆς, προελεύσεως, ἀρχῆς,—ὅπως ὁ Θεὸς—ἥ «δημιουργικὴ ἀρχὴ»—καὶ ὁ μητρικὸς χῶρος—τὸ «δεχόμενον», τὸ «τοπεῖο». Γιὰ πρώτη φορὰ μιὰ ἐπιπλανητικὴ ὑπαρξη, δὲν ἔμεινε κλεισμένη στὸ «πλατωνικὸ ἄντρο» της μὲ τὶς σκιὲς τῶν φαινομένων τοῦ πλανήτου ποὺ ταράσσουν πάντοτε τὸ βάθος του, ἀλλὰ ἔσπασε τὶς ἀλυσίδες κι ἔστρεψε πρὸς τὴν εἶσοδο τοῦ ἀντρού ποὺ λάμπει ἀπὸ τὸ φῶς ἐνὸς ἀόρατον ἀκόμη ἥλιου,—ἐνὸς ἥλιου ποὺ δὲν τὸν εἶδε, μὰ ποὺ μιὰ μέρα, ἴσως, θὰ τὸν ἀτενίσῃ κατὰ πρόσωπο . .

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

‘Η ψυχὴ ὑπῆρξε γιὰ μᾶς ἡ ὥρα τῆς χάριτος στὴ γκαιτικὴ ἔννοια τὴν πιὸ ρωμαλέα, πού :

celumque tueri

Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus!

‘Ο ἄνθρωπος—ποὺ μιὰ ἄγνωστη τύχη ἔνωσε τὴν ἀδύνατη ὑπαρξή του μὲ τὸ θαῦμα τῆς ψυχῆς—θὰ φθάσῃ ὥριμος καὶ ρωμαλέος ἐσωτερικὰ ὡς τὸ τελευταῖο στάδιο τοῦ κοσμικοῦ βίου. ‘Ο ἥλιος θὰ διατρέχῃ τότε τὶς τελευταῖες φυινοπωρινὲς ἡμέρες του, μὲ μιὰ φλόγα ἀδύνατη πιὰ καὶ κονθασμένη. ‘Η γῆ θὰ διαγράφῃ τὶς τροχιές της γύρω του, ψυχὴ καὶ μελαγχολικὴ σὰν χειμωνιάτικο βράδυ. Καὶ δικαίως, ὁ ἄνθρωπος θὰ ὑπάρχῃ ἀκόμη· θὰ ἔξακολουθῇ νὰ χρησιμοποιῇ τὶς τεράστιες πηγὲς ἀνυποψίαστων σήμερα ἐνεργειῶν ποὺ θὰ ἔχῃ ὑποτάξει· θὰ παρατηρῇ καὶ θὰ σκέπτεται· θ’ ἀντλῇ ἀπ’ τὸν ἀσύλληπτο γιὰ μᾶς πλοῦτο τῶν γνώσεών του δυνάμεις ἴκανὲς ν’ ἀγατρέψουν κι αὐτὸ ἀκόμη τὸ ροῦ τῆς κατιούσης, τῆς παρακμῆς, τοῦ φυσικοῦ μαρασμοῦ τοῦ πλανήτου μας: θὰ κατορθώῃ ἵσως νὰ ἐπιβραδύνῃ γιὰ λίγο τὸ τέλος· ἀλλὰ δὲρ θὰ τὸ ματαιώσῃ· ἡ μοῖρα θὰ ἔχῃ τὸν ὕστατο λόγο . . .

31

‘Η ψυχὴ . . . τί εἶναι λοιπόν: Εἶναι ἐν πρώτοις μιὰ μορφὴ ζωῆς, ἀλλὰ ἡ πιὸ ὑψηλή, ἡ πιὸ μαγική, ἡ πιὸ ἀξιοθαύμαστη καὶ πλατειά. ‘Εβλάστησε σὰν δέντρο ἡ ἄνθρος,—ἀμεσο προϊὸν τῆς ἐκπληρώσεως μαγικῶν δυνατοτήτων,—σὲ μιὰ ἄγνωστη στιγμὴ τοῦ παρελθόντος, κι ἐμεγάλωσε ἵππαξόμενη—δὲν ξέρουμε ἀκριβῶς γιατί; καὶ πῶς;—ἐπάνω στὴν ὑπαρξή τοῦ ἀνθρώπου. Προορισμός της —καὶ βαθύτερος λόγος τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς της—φαίνεται νὰ εἶναι ἡ προοδευτικὴ κατάκτηση καὶ τελειοποίηση μιᾶς αὐθεντικῆς ἰδέας γιὰ τὴν ὑπαρξη, ἡ ἐκπλήρωση ἐνὸς δυνατοῦ ἐσωτερικοῦ πόθου ποὺ τὴν δονεῖ δλόκληρη, τὴν συγκλονίζει καὶ τὴν προωθεῖ σὲ μιὰ γνώση πάντοτε βαθύτερη, πάντοτε πλατύτερη,—σὲ δημιουργίες μεγάλου στὺλ ἀπρόβλεπτες καὶ σὲ παραγωγὲς μεγάλου βαθμοῦ ἀπροσδόκητες. ‘Ιππάξεται, γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν ὑψηλὸ αὐτὸ προορισμό της,—ὅφείλω νὰ τὸ ἐπαναλάβω προεκτείνοντας καὶ ἐκλεπτύνοντας τὶς γραμμές,—ἐπάνω μας, ἀναπτύσσεται μαζί μας, μεταμορφώνεται μεταμορφώνοντάς μας, ἀποκαλύπτεται κοντά μας καί, σ’ ἔνα μεγάλο μέτρο, μέσα μας. Γιατί,—ἀπὸ μιὰ τύχη ἄγνωστη ποὺ δὲν

νπάρχει τρόπος νὰ ἐπαληθευθῇ,—δ ἀνθρωπος ὑπῆρξε τὸ τοπεῖο —«τυχαῖο» μητρικὸ τοπεῖο—ὅπου ἡ ψυχὴ ἔβλαστησε,— προϊόν, τὸ ἐπαναλαμβάνω, ἐνὸς μαγικοῦ συμπλέγματος δυνατοτήτων τελευταίας καὶ ὑπέρτατης τάξεως,—τὸ κλῖμα λοιπὸν καὶ τὸ ἔδαφος ποὺ τῆς ἐπέτρεψε ν' ἀναπτυχθῇ, νὰ μεγαλυνθῇ καὶ νὰ μεταμορφώσῃ ἐπὶ τέλους βαθύτατα τὴ φυσιογνωμία τῆς ἀνθρωπότητας.

‘Η ψυχὴ, ἡ ἀνώτερη ψυχὴ—ποὺ δὲν εἶναι πειὰ ἔδω μιὰ ἔννοια ἀφηρημένη, ἀλλὰ ἕνα ὄνομα σκεπασμένο ἀπὸ βαθὺ μυστήριο ποὺ ἐπισημαίνει μιὰ πραγματικὴ ὑπαρξη ποὺ κατέχουμε ἐσωτερικὰ τὴν ἔννοιά της καὶ τὴ μελωδία της μὲ μιὰ ἀμεση βεβαιότητα,—εἶναι ἡ ζῶσα αἰτία δλων τῶν ὑψηλῶν ψυχικῶν φαινομένων τῆς ὑπάρξεώς μας: ἡ στραῖσα τῆς ἔπερνα σχεδὸν ἀπεριόριστα τὰ δρια τῆς ψυχικῆς μας ζωῆς, ζωογονεῖ καὶ προμηθεύει δλα τὰ βαθύτερα κίνητρά της καὶ τῆς δίνει τὴν οὐσία της. Καὶ ἡ «γνώση» μας ἀκόμη, ἡ τόσο διαφορετικὴ στὸν Πλάτωνα, στὸν Ἀριστοτέλη, στὸν Κάντ, στὸ Γκαίτε καὶ στοὺς ἄλλους, ἀντανακλᾶ πιστὰ τὶς μεγαλοπρεπεῖς διαισθήσεις της, τὶς βαθύτατες προοπτικές της ποὺ τὶς φτάνει μὲ τὴ μοναδικὴ δύναμη ποὺ ἔχει τὴ ρίζα της σ' αὐτή, σ' αὐτή μόνο.

‘Η «ψυχὴ» μας, ἡ στενὴ καὶ προσωπική, δὲν εἶναι λοιπόν,—κοιταγμένη ἀπ' αὐτή τὴν ἀποψη, ποὺ εἶναι μακρὰ ἀπ' τὸ νὰ ἔξαντλῃ τὸ ζήτημα,—παρὰ προσωρινὴ καὶ ἀτελῆς ἔκφραση αὐτῆς τῆς ὑπέρτατης μορφῆς ὑπάρξεως, ἐφήμερη ἐπωδὸς τοῦ μεγάλου ἀσματος αὐτῆς τῆς ἀπρόσωπης «ἀνώτερης ψυχῆς», ποὺ ὅσο ὑψηλὴ κι ἀν εἶναι, δὲν μᾶς ταράσσει σὰν αἴνιγμα, ἀλλὰ μᾶς ἐλκύει σὰν διαρκῆς ἐλπίδα, σὰν ὑπόσχεση, σὰν ἐνεργητικότητα ποὺ ἔχει τὸ ἔνα σκέλος της στὰ μύχια τὰ βαθύτερα τῆς ὑπάρξεώς μας.

‘Η προσωπικὴ «ψυχὴ» μας εἶναι κάθε φορὰ πιστὸ πορτραῖτο τῆς «ἀνώτερης ἀπρόσωπης ψυχῆς»: ἡ ἔξελιξη τῆς τελευταίας ἀποτυπώνεται ἐπάνω στὴν ἀνώτερη ψυχική μας ζωή, καὶ τῆς προμηθεύει τὴν ὑπαρξη, τῆς προμηθεύει τὴ ζωή, τῆς ἀνοίγει τὴ θύρα τῶν μεγάλων πνευματικῶν βασιλείων, τῆς ἐπιτρέπει τέλος, σὲ ώρες πολὺ βαθειές, ν' ἀνέβῃ πολλοὺς βαθμοὺς καὶ ν' ἀτενίσῃ ἀπὸ μακρὰ τὸν τερατώδη της κύκλο.

‘Ως φυσικὰ πλάσματα ἔξαρτωμεθα ἀπ' τὸν πλανήτη ποὺ μᾶς ἀνέχει, ἀπὸ τοὺς δρους ζωῆς ποὺ μᾶς ἐπιβάλλει, ἀπὸ τὶς προοδευτικὲς κατακτήσεις καὶ τὶς ἔξελικτικὲς προϋποθέσεις τῆς ἐκπληρώσεως στὴν περιοχὴ τῆς φυτικῆς καὶ τῆς ζωικῆς ζωῆς· ὡς πνευματικὰ δμως δντα ἔξαρτωμεθα ἀπὸ τὴν ἔξελιξη καὶ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ δρ-

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

γανισμοῦ τῶν μεγάλων διαδοχῶν τῆς ψυχῆς ποὺ ἵππαζεται, ὅπως εἴπα, ἐπάνω μας καὶ μᾶς προμηθεύει κάθε φορὰ τὴν οὐσία τῆς ἀνώτερης πνευματικῆς ζωῆς μας. Γι' αὐτὸν ὑπάρχει μιὰ βαθειὰ ἀντίθεση ποὺ μᾶς σκίζει στὰ δύο, ποὺ μᾶς φέρνει σὲ μιὰ πολικότητα, σ' ἕνα τέντωμα ἀνάμεσα στοὺς ἀντίθετους πόλους: στὴν καθαρῶς φυσική μας ὑπαρξη καὶ στὴν καθαρῶς πνευματική μας ὑπαρξη. Γιατὶ ὁ ἀνθρωπος, — ποὺ ἡ ἀπρόοπτη ἐμφάνιση τῆς ὑπέρτατης μορφῆς ζωῆς ποὺ δνομάζουμε «ψυχή», μεταμόρφωσε ἔμφρακά τὴν ζωτικὴν φυσιογνωμία του κι ἐπλάτυνε σχεδὸν ἀπεριόριστα τὶς δυνατότητές του,—δὲν ἀκολουθεῖ μόνο τὸ ρυθμὸ καὶ τὴν κυκλοφορία, τὴ γενικὴ ἀνακύκλωση τῶν «δυνάμεων τῆς ἐκπληρώσεως» τῆς φυσικῆς ὑπάρξεως, ὅπως τὰ ὑπόλοιπα ζῶα καὶ τὰ φυτά, ἀλλὰ καὶ τὶς λειτουργίες τῆς ἀφυπνίσεως. τὴ δυνατὴ πρὸς τὰ πρόσω δρμὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ποὺ ἡ οὐσία της καὶ ἡ δυνατότητα της πηγάζει ἀπὸ τὴν ἔξελιξη, ἀνεξάρτητη ἀπ' αὐτήν, τῆς ἀπρόσωπης ψυχικότητας, τῆς ψυχῆς. Μ' ἔνα λόγο: ὁ ἀνθρωπος δὲν εἶναι μόνο φυσικὴ ὑπαρξη ἀλλὰ καὶ ἔυπνημένη ὑπαρξη ὅλο φῶς καὶ πλούσια πλαστικότητα, νοῦς ἐπὶ τέλους, ἐκλογή, ἀντίδραση, ὑψηλὴ αἰσθηση. Ἡ φυσικὴ του ὑπαρξη, προσκολλημένη στοὺς δργανικοὺς νόμους τῆς ἐκπληρώσεως ποὺ δὲν ἀκολουθοῦν μιὰ τάξη αὐστηρῶς λογική, τὸν ὑποχρεώνει ν' ἄγωνίζεται ἀδιάκοπα, νὰ ἔγκαθιστῇ τὸ ὑπομόχλιό του ἐκεῖ ποὺ βρίσκει ἔδαφος κατάλληλο, ἔστω κι ἀν πρόκειται ν' ἀπωθήσῃ ἢ νὰ συντρίψῃ μιὰ ἄλλη «ἀδελφὴ» ὑπαρξη, νὰ ἔξαντλεῖται ἐπὶ τέλους σ' ἔναν ἀχάριστο ἄγῶνα ποὺ ὁ Hobbes, ὁ Darwin, ὁ Schopenhauer, μᾶς ἔδωσαν μιὰ ζωτικὴν εἰκόνα του. Παράλληλα δμως ὑπάρχει ἡ πνευματικὴ του ὑπαρξη, ποὺ τὴν ὁφείλει στὸ θαῦμα τῆς ψυχῆς, καὶ ποὺ τοῦ ἐμπνέει, ἔξω κι ἐπάνω ἀπὸ τὰ αἰσθήματα τὰ καθαρῶς φυσικὰ ὅπως, αἴφνης, ἡ ἐρωτικὴ ἔλεη καὶ τὸ μῆσος, αἰσθήματα ὑψηλὰ ὅπως τὸ δέος, ἡ ἀγάπη, δ θαυμασμός, ἡ γαλήνη, ἡ συμπάθεια. Ἐδῶ εἶναι τὸ κέντρο βαρύτητας—καὶ ἡ βαθύτερη δικαιολογία—κάθε ηθικῆς, κάθε εἴδους «κατηγορικῆς προστακτικῆς», κάθε αἰτήματος ηθικοῦ, ὑποχρεώσεως ἢ καθήκοντος. Ἐδῶ, ἐξ ἀλλού, ἔχει τὴν πηγὴ της ἡ ἀόρατη πνοὴ τῆς ἀγάπης,—τῆς ἀφιλόκερδης ἐκείνης ἀγάπης ποὺ τὸ θαῦμα της ὑλικεύτηκε γιὰ πρώτη φορὰ σὲ μιὰ διαυγῆ καὶ ὥραια δπτασία στὰ μάτια τοῦ Ἰησοῦ,—ἡ ἀόρατη πνοὴ τῆς ἀγάπης, λέγω, ποὺ μᾶς μεταμορφώνει βαθύτατα καὶ κάνει τὴ ζωή μας αἴθρια καὶ γλυκειὰ σὰν τὴν ἀνατολὴ ἀνοιξιάτικης ἥμέρας.

Ἡ ψυχὴ—γιὰ νὰ ξαναγρίσω στὴν ἀφετηρία μου—εἶναι ἔνας

δργανισμὸς ψυχῆς τάξεως, ὁ πιὸ ἀξιοθαύμαστος δργανισμὸς «ἐπι-
πλανητικοῦ» εἴδους: ἔχει τὸ πεπρωμένο της, δπως ὁ ἀνθρωπος, τὸ
φανέρωμα τῆς φυτικῆς καὶ τῆς ζωικῆς ζωῆς στὴν ἐπιφάνεια τῆς
γῆς, αὐτὴ τούτη ἡ γῆ, οἱ πλανῆτες, ὁ ἥλιος καὶ τὸ σύνολο τῶν
ἥλιακῶν συστημάτων,—πεπρωμένο ποὺ θὰ ἐκπληρωθῇ ὅταν ὁ
προορισμός της θὰ ἔχῃ φτάσει τὸ δριό του. *Ἡ ψυχὴ εἶναι θυητὴ
ἐπίσης καὶ παροδική.* «Ολος ὁ μεγαλοπρεπὴς πνευματικὸς κόσμος,
ποὺ ἐδημιούργησε στὴ γεμάτο καθαρὸ πάθος προοδευτικὴ πορεία
της, θὰ ἔξαφανιστῇ μιὰ μέρα, μαζὶ μὲ τὸ σύνολο τῆς ἐπίγειας ζωῆς:
γιατὶ τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ διαφύγῃ ἀπὸ τὸ ἀμείλικτο πεπρωμένο,
ἀπὸ τὸ νόμο τῆς φύσεως καὶ τῆς παρόδου ποὺ εἶναι ἄτεγκος νόμος
τῆς ζωῆς... καὶ ἡ ψυχὴ, ποὺ εἶναι μιὰ ὑπαρξη ζωντανὴ—καὶ ποὺ
ὑλικεύεται ἄλλως τε στ' ἀναρίθμητα ἔργα τῆς ἴστορίας καὶ τῶν ἴστο-
ρικῶν πολιτισμῶν καὶ στὶς ἐξωτερικεύσεις τῆς ἐσωτερικῆς μας
ζωῆς,—δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ ὑπακούῃ στὸ γενικὸ νόμο, στὸ γε-
νικὸ πεπρωμένο τῆς «παγκόσμιας ζωῆς».

32

Οἱ προηγούμενες σκέψεις ἔδειξαν—μὲν ἐναν τῷ πόπο δὲν
μπορεῖ νὰ πέσῃ ἡ σκιὰ παρεξηγήσεως, ἐπιφυλάξεως ἢ ἀμφιβολίας—
ὅτι ἡ ψυχὴ—«δργανισμὸς ἐνὸς ἀνώτερου ζωντανοῦ οεύματος»—
εἶναι ἕνα φυσικὸ γεγονὸς ποὺ ἐκπληρώνεται παράλληλα, μὲ καὶ
μέσα στὴν πνευματική μας ὑπαρξη. Μόνο λοιπὸν ἐκεῖνος ποὺ βλέ-
πει τὶς οἵτες τῆς «μυστηριώδους» ἐσωτερικῆς μας ζωῆς στὴν κίνηση
τῶν δυνάμεων καὶ στὴν προοδευτικὴ ἀνάπτυξη ἢ ἐκπλήρωση τῶν
ἐσωτερικῶν δυνατοτήτων ἀληθινὰ ἀξιοθαύμαστης πλαστικότητας
τῆς ψυχῆς— ποὺ ἡ ἔννοια της εἶναι προφανὴς μὲ μιὰ ἀμεση ἐσωτε-
ρικὴ βεβαιότητα χωρὶς δρισμὸ ἢ ἀνάγκη ἀναλύσεως,—κατέχει μιὰ
ἀλήθεια δπου καμμιὰ ἐξήγηση δὲν θὰ εἶχε τίποτα ν' ἀλλάξῃ.

«Ἡ ψυχὴ, ἔλεγα, ἐβλάστησε σὲ μιὰ ἄγνωστη στιγμὴ τοῦ πα-
ρελθόντος καὶ ἐμεγάλωσε ἵππαζόμενη στὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξη ποὺ
τὴν ἔξυπνησε ἀπὸ τὸν ὑπνο τοῦ αὐτοματισμοῦ τῶν ζωικῶν ὑπάρ-
ξεων αὐτοῦ τοῦ πλανήτου. «Οταν ἡ μοῖρα τὴν ἐκσφενδόνισε, σὲ
μιὰ ὥρα ἀπροσδόκητη, στὸ οεῦμα τῆς ἐπίγειας ἐξελίξεως, ὁ ἀνθρω-
πος ὡς ὑπαρξη φυσικὴ εἶχε φτάσει στὸ ποι plus ultra τῆς ἀναπτύ-
ξεώς του. «Ἡ «κινητικὴ» φύση του, ποὺ χαραχτηρίζει ἄλλως τε ὅλα τὰ
ζωικὰ πλάσματα τῆς γῆς, εἶχε προωθήσει τὴν ἀνάπτυξη τῶν δργά-

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

νων κινήσεως καὶ διακρίσεως⁽¹⁾ , καὶ γενικὸς ωμομιστὴς τῆς ὁργανικῆς του ζωῆς ἦταν—μὰ βέβαια ὅχι μὲ τὴ σημερινὴ ἀκριβῶς μορφὴ—τὸ νευρικὸ ἔγκεφαλονωτιαῖο σύστημα μὲ τὸ περιφερικὸ νευρικὸ σύστημα ὃπου προεκτείνεται καὶ τοὺς κινητήριους μῆς ὃπου διακλαδώνονται τὰ κινητικὰ νεῦρα, τὸ ἔγκατεστημένο ἐπὶ τέλους σὲ κινητήρια, πεπτικά, ἀναπνευστικὰ καὶ ὄργανα. Ἡ διάκριση τῶν αἰσθητηρίων ὁργάνων εἶχε γίνει πειὰ — γιατὶ τὰ αἰσθητήρια εἶχαν πολὺ πιθανὸ κοινὴ προέλευση: ἐναὶ εἴδος ἀπτικῆς αἰσθήσεως ἀπὸ τὴν ὅποια ἀπεσπάσθησαν κι ἐμεγαλύνθησαν τὰ αἰσθητήρια τῆς ἑσωτερικῆς ἀφῆς. τῆς ὀσφρησεως καὶ τῆς γεύσεως, τῆς ἀκοῆς καὶ τέλος τῆς δράσεως,—καὶ τὰ αἰσθητήρια, διακεκριμένα τώρα, ἔδεχοντο τοὺς ἔξωτερικοὺς ἔρεθισμοὺς καὶ τοὺς ἀποτύπωναν σὲ μιὰ προσυνείδηση στραμμένη ὀλόκληρη στὴν ἐπιτέλεση καὶ στὴν ἐπικουρία τῶν βιολογικῶν λειτουργιῶν τῆς ζωικῆς ζωῆς. Ἀργότερα μόνο, ὅταν ἐμφανίζεται ἡ ὑψηλὴ μορφὴ ζωῆς ποὺ δνομάζουμε ψυχή,—καὶ μὲ τὴ δυνατὴ πνοή της,—ἡ προσυνείδηση ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὸν αὐτοματισμὸ καὶ τὸν πρακτικὸ μηχανισμὸ τῶν ἀπλῶν ἀντιλήψεων καὶ ὑψώνεται προοδευτικὰ στὴν ἀνώτερη μορφὴ συνειδήσεως ποὺ ἀνοίγει τὴ θύρα σ' ἀνυποψίαστες δυνατότητες καὶ ποὺ ἔχει ἐπὶ τέλους τὴν ἴκανότητα νὰ συμπληρώνει τὶς ἐντυπώσεις μὲ τὴν προηγούμενη ἐμπειρία, νὰ ἐπιτυγχάνῃ συνειρμοὺς τῶν παραστάσεων, ν' ἀποθηκεύῃ καὶ νὰ συγκρίνῃ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐμπειρίας τῶν προηγούμενων γενεῶν,—καὶ ποὺ ἐπροίκισε τὴ γλῶσσα μὲ ἄνλα σχεδὸν σημεῖα ἴκανὰ νὰ ἐνσαρκώνουν τὴν ἐνεργητικότητά της καὶ νὰ τὴν προστατεύουν.

Δὲν προκαλεῖ λοιπὸν μέσα μον καμμιὰ ἔκπληξη ἡ μορφολογικὴ συγγένεια τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου μὲ τὰ ἀνώτερα σπονδυλωτὰ τῆς ζωικότητας—ποὺ ἡ συγκριτικὴ ἀνατομία τὴν ἔχει περιγράψει μὲ μιὰ ὑπέρτατη διαύγεια,—ἄλλ' οὕτε ἡ βαθύτατη διαφορὰ ποὺ χωρίζει τὰ πλιέσματα αὐτά. Γιατὶ τὴ φυσιογνωμία—καὶ τὴ σημασία—τοῦ ἀνθρώπου τὴ μεταμόρφωσε βαθειὰ ἡ ξαφνικὴ ἐμφάνιση τῆς ζώσας ψυχῆς, ποὺ τὸν ὕψωσε σὲ homo faber, homo sapiens,.. homo philosophicus,.. γιὰ νὰ μετατρέψῃ, ἐπὶ τέλους, τὴ φυσικὴ του ὕπαρξη σ' ἔναν ἀπλὸ καμβᾶ ὃπου τρέχουν, χωρὶς τέλος καὶ πρὸς ὅλες τὶς διευθύνσεις, τὰ νήματά της, γιὰ νὰ σχεδιάσουν θελκτικὲς πνευματικὲς μορφὲς πάντοτε πιὸ ὠραῖες, ἀραβουργήματα πάντοτε νέα,

(1) Βλ. στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, § 28, σελ. 97.

ἀποχρώσεις καὶ τόνους πάντοτε πιὸ λεπτοὺς καὶ πιὸ ζωηρούς. Τὰ ζῶα ἔμειναν προσηλωμένα στὶς ἔξεις τοῦ εἴδους των, στὴ μηχανικὴ ἔξυπηρέτηση ἢ ἐπικουρία τῆς μικρόχαρης ζωῆς των, στὸν αὐτοματισμὸν τοῦ ἐνστίκτου. Γούναντίο, ἡ ψυχὴ ἔφωτισε τὸν ἀνθρωπὸν καὶ ἡ ζωοφόρα πνοή της τοῦ ξάνοιξε δρίζοντες λουσμένους σ' ἀβασίλευτοφῶς: ἢ φούγκα τῶν μεγάλων μοσφῶν τῆς πνευματικῆς του ζωῆς ἀρχισε... καὶ θύελλες μακρινὲς καὶ μυστηριακὲς ἐτάραξαν τὶς πιὸ ψηλὲς κορυφὲς τῆς φυσικῆς του ὑπάρχεως.

Λοιπόν, ἡ ψυχὴ—μὲ τὴν ἔννοια ποὺ ἔχει ἐδῶ—εἶναι ἡ πρώτη πηγὴ τῆς ἀνθρώπινης συνειδήσεως,—τῆς ἀνθρώπινης συνειδήσεως ποὺ δὲν εἶναι ἀπλὴ λειτουργία τοῦ ἐγκεφάλου, ἀλλὰ συνεξάρτηση τῆς ψυχῆς, —τῆς ψυχῆς ποὺ δὲν εἶναι ἀμετάβλητη καὶ ἔμμονη, ἀλλὰ μεταβάλλεται ἀδιάκοπα, γίνεται, προοδεύει, δπως δλα τὰ ζωντανὰ δντα αὐτοῦ τοῦ πλανήτου... ποὺ δὲν εἶναι, ἐπὶ τέλους, νόηση, βούληση ἢ συναίσθημα ἀλλ᾽ ἔτι ἐπέκεινα τούτων πρεσβείᾳ καὶ δυνάμει ὑπερέχουσα.

Όποιαδήποτε ὅμως κι ἀν εἶναι ἡ πηγὴ της, ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση διέγραψε μιὰ ιστορικὴ τροχιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ ἀξιοθαύμαστες καὶ τὶς πιὸ μεγαλοπρεπεῖς. Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε μάλιστα γιὰ μιὰ στιγμὴ νὰ ξαναζήσω ἐσωτερικὰ τὴν ὁραία συμφωνία της... Τὸ προανάκρουσμα τῆς συνειδήσεως ἥταν σὰν τὸ γλυκὸ ψίθυρο ἐνὸς φύλλου ποὺ ταράσσεται ἀπ' τὸν ἔλαφρὸ ζέφυρο τοῦ μεσημεριοῦ: ρυθμοὶ ἔλαφροί, λικνιστικοί, μόλις αἰσθητοὶ διέτρεχαν τὰ πρῶτα ἀνοιξιάτικα τοπεῖα ποὺ ἔσβυναν σὲ προοπτικὰ μάκρη πλατειὰ καὶ φευγαλέα. Ξαφνικὰ ἀντηχοῦν οἱ πρῶτοι διαυγεῖς ἥχοι ποὺ φρικιοῦν ἀπὸ μελαγχολία καὶ ἀγωνία, ἀπὸ προαισθήματα καὶ ζωηρὲς ἔλπιδες. "Ἐπειτα οἱ ἥχοι αὐτοὶ πολλαπλασιάζονται, γίνονται πιὸ πλούσιοι, σχηματίζονται μελωδίες περίπλοκες ποὺ δυναμώνουν σὰν θύελλες στὶς κορυφὲς ψηλῶν μυστηριωδῶν βουνῶν ἢ φρικιοῦν ἔλαφρὰ σὰν δρίζοντες λουσμένοι στὸν ἀτμώδη πρωινὸ ζόφο. "Ἐπὶ τέλους, ρυθμοὶ ρωμαλέοι, λικνιζόμενοι σὲ μυστικὲς νοσταλγικὲς μελωδίες ποὺ τὶς ἔξουσιάζει—χωρὶς βέβαια νὰ ἔμποδίζῃ τὴν ἐσωτερικὴ ἔλευθερία τους—μιὰ ἀντίστιχη ἐσωτερική, πηδοῦν στὰ διαδοχικὰ andante, allegro con brio, molto vivace ἢ passionato, καὶ ταράσσον τὸ ἀτμοσφαιρικὸ ἄπειρο μὲ παράξενα δράματα, μὲ φωτοσκιάσεις σκέψεων μεγάλου στύλου, μὲ πλατειὲς σχεδὸν ὑπεράνθρωπες προοπτικές.

Δὲν θὰ συνδέσω αὐτὴν τὴν ὁραία μουσικὴ ἐντύπωση μὲ τὰ

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

πραγματικὰ γεγονότα τῆς μεγαλοπρεποῦς ἴστορίας τῆς συνειδήσεως, — μὲ τὴν ἔξελιξη καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς σονάτας τῶν αἰσθημάτων, τῆς ὑψηλῆς δυναμικῆς τῆς βιουλήσεως καὶ τοῦ λόγου, τῆς διακοσμητικῆς μεγάλου στὸν τῶν σχέσεων τῶν ἐννοιῶν ὅπως ἐκδηλώνονται στὶς ἀντιλήψεις καὶ στὰ ἰδεώδη, τῶν ἐπιστημονικῶν συμβόλων, τῶν μαθηματικῶν ἀξιωμάτων, τῶν λογικῶν ἀξιῶν, τῶν περιεχομένων καὶ τῶν ἐνεργημάτων τῆς νοήσεως. Γιατὶ αὐτὸς ὁ σύνδεσμος εἶναι φανερὸς σὲ κάθε μάτι πληροφορημένο, — καὶ εἶναι περιττὸ σχεδὸν νὰ πῶ ἐδῶ πῶς σ' ἓνα τέτοιο μόνῳ μάτι ἀπευθύνεται τὸ προσωρινὸ καὶ σύντομο αὐτὸ δοκίμιο.

33

"Ἐτσι τὸ πρόβλημα τῆς ψυχῆς, — θέμα ποὺ ἀπασχολεῖ μὲ πάθος κάθε φιλοσοφία, κάθε τέχνη, ὅλη τὴν ποίηση καὶ τὴ μουσική, — φωτίζεται μὲ νέο φῶς καὶ ἡ βάση τῆς μορφολογίας τοῦ ψυχικοῦ μας βίου ἀνοίγεται διαυγής στὰ μάτια μας.

"Η ψυχή, ὑψηλὴ μορφὴ ἐπιπλανητικῆς ζωῆς πού, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ ποιητής,

στὸν κόσμο τοῦτον χύνεται καὶ σ' ἄλλους κόσμους φιθάνει,
ἔχει σφιχτὰ δεμένη τὴ διάρκειά της μὲ τὴ διάρκεια τοῦ ἀνθρώπου, ᔁχει ἀπλώσει τὶς ρίζες της στὰ βάθη τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρχεως, ἐβλάστησε στὸ ἔδαφος καὶ μεγαλώνει στὸ κλῖμα τῆς φυσιολογικῆς μας ζωῆς. "Ἐνα πλούσιο φῶς ἀναβρύζει ἀπὸ τὰ τρίσβαθα στέρνα της κι ἀπὸ τὸ φῶς αὐτὸ μόνο μιὰ ἀχτῖνα ἔρχεται κοντά μας καὶ μᾶς φωτίζει τὴν ἀτομική μας ὑπαρξη, μᾶς ὑψώνει ἀπὸ τὴ φυσική μας στάση σὲ μιὰ στάση πνευματική, μᾶς ἔανοίγει ἐπὶ τέλους στοὺς τετράπλατους δρίζοντες τῆς ψυχικῆς ζωῆς. "Ἐδῶ εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ κέντρου ἐκείνου ὅπου περιέλκονται οἱ παραστάσεις μας, τὰ αἰσθήματά μας, οἱ πόθοι μας, οἱ βιουλήσεις μας καὶ ποὺ δνομάζομε «ἔγω».

Καθένας ἀπὸ μᾶς εἶναι μιὰ ὑπαρξη φυσικὴ ποὺ οἱ νόμοι της — καὶ τὰ περδωμένα της — ἀνήκουν στὴν τάξη ἐκείνη ποὺ ἔξουσιάζει ὅλες τὶς ζωϊκὲς ὑπάρχεις αὐτοῦ τοῦ πλανήτου.³ Άλλὰ ὑπάρχει στὰ τελευταῖα βάθη μας ἕνας κόσμος ἐσωτερικὸς ποὺ ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς ὑπάρχεως ζωντανῆς καὶ ποὺ μᾶς σκίζει στὰ δυό, μᾶς ἐπιβάλλει ἕνα διπολισμό, ἕνα τέντωμα ἀνάμεσα σὲ δυὸ ἀνισθετούς πόλους. Καὶ αὐτὸς ὁ διπολισμὸς ἀποτυπώνεται βαθειὰ στὸ ἔγω καὶ καταρτᾶ τὸ ἐνδότατο πολύπλοκό του.

‘Η ἐνσυνείδητη ψυχή μας ἔχει φυσικές σχέσεις ἔξαρτήσεως μὲ τὶς λειτουργίες τοῦ ἐγκεφάλου μας. ‘Η ἐπιστήμη μάλιστα ἐπεχείρησε νὰ τὶς καθορίσῃ μὲ ὅλη τὴ δυνατὴ ἀκρίβεια. ‘Ἐντοπίζει σ’ ὡρισμένους ἐγκεφαλικοὺς ἔλικες ὡρισμένες ψυχικές λειτουργίες. ‘Η μνήμη, αἴρνης, μιὰ ἀπὸ τὶς θεμελιώδεις λειτουργίες τῆς νοήσεως στηρίζεται—κοιταγμένη ἀπὸ τὴ σκοπιὰ αὐτῆς—σ’ ὡρισμένους ἔλικες τοῦ ἐγκεφάλου: στὸν τρίτο πόδα τοῦ ἀριστεροῦ μετωπιαίου ἔλικα ἡ ἀνάμνηση τῶν κινήσεων τοῦ ἐναρθρού λόγου, στὸν πρῶτο καὶ στὸ δεύτερο κροταφικὸ ἔλικα ἡ μνήμη τοῦ ἥχου τῶν λέξεων, στὸ δεύτερο ἀριστερὸ βοεγματικὸ ἔλικα οἱ διπτικὲς εἰκόνες τῶν λέξεων.

‘Ο ἐντοπισμὸς αὐτὸς εἶναι βέβαια προβληματικός. Ἀλλὰ καὶ
ἔτι οὐχί μη ἀνταγωνίζεται τὴν πραγματικότητα, δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται
νὰ βεβαιώσουμε ὅτι στοὺς ἔλικες τοῦ ἐγκεφάλου εἶναι ἡ πηγὴ τῆς
συνειδήσεως τοῦ ἔγκων. Γιατὶ ἡ πνευματικὴ ψυχή μας δὲν εἶναι ἔνα
σύνολο ἐγκεφαλικῶν φαινομένων ὃπου ἡ συνείδηση δὲν θὰ ἦταν
παρὰ ἔνας φωτισμός, μιὰ ἀνταύγεια, ἔνα ἐπιφαινόμενο. Τού-
ναντίο μᾶλιστα· ἡ νόησή μας ὑπερβάλλει τὸν ἐγκέφαλό μας καὶ εἰσ-
χωρεῖ μὲν τὴν μεσολάβηση μόλις ἀντιληπτῶν φωτοσκιάσεων στὶς
ψυχικὲς πηγὲς ἀπὸ τὶς ὃποιες ἀνέβλυσε.

⁴ Η ζωὴ τῆς ψυχῆς εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴ φυσικὴ μας ὑπαρξη, μὲ τὴ ζωὴ τοῦ σώματός μας. ⁵ Άλλὰ δὲν ὑπάρχει ἐδῶ μιὰ αὐστηρὴ ἀλληλεξαρτησία, ἀλλὰ μιὰ βαθύτατη μᾶλλον ἀλληλεγγύη μεταξὺ δύο φαινομένων ποὺ ἔχουν κοινὴ ἀφετηρία ἀλλὰ ἐνσαρκώνουν ἔνα διαφορετικὸ πεποωμένο.

‘Η ψυχὴ ἔχει τὸ ὑπομόχλιό της στὴ φυσικὴ μας ὑπαρξη ὀλό-
κληρη, ἀλλὰ τὸ δργανικὸ δεῦμα τῆς ζωῆς της ἀπλώνει τὰ μεγαλο-
πρεπῆ κύματά του ἐξω ἀπὸ μᾶς. Καὶ ὁ ἐγκέφαλος δὲν εἶναι παρὰ
τὸ σημεῖο ἐπαφῆς μεταξὺ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς φυσικῆς μας ὑπάρ-
ξεως, τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος· εἶναι τὸ κέντρον ποὺ συν-
δέει τὰ περιφερειακὰ αἰσθητήρια νεῦρα καὶ τὰ κινητήρια νεῦρα·
ἔνώνει τοὺς περιφερειακοὺς ἐρεθισμοὺς μὲ τὶς ἀνάλογες κινητικὲς
ἀντιδράσεις· προσαρμόζει, τέλος, τὴ βαθειὰ σκέψη ποὺ ἀναβλύζει
ἀπὸ τὶς ψυχικὲς πηγὲς μὲ τὶς ἀπαιτήσεις καὶ τὶς ἄκρως βιολογικὲς
ἀνάγκες τῆς φυσικῆς μας ζωῆς.

Μ^ο ἔνα λόγο : Τὸ ἐγώ, ἀπὸ τὴν πνευματική του ἀποψη, ὑπερβαίνει τὴν ζωὴ τοῦ σώματος καὶ οἱ πηγές του εἰναι στὰ βάθη τῆς πνευματικῆς ζωῆς ποὺ εἰναι ἀποτέλεσμα τῆς ψυχῆς. Ἡ λειτουργία τῆς γνώσεως, ποὺ ἀντανακλᾶ τὸ βαθύτερο πεποωμένο τῆς ψυχῆς

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

είναι ή πρωταρχική λειτουργία του κι ἀπὸ δῶ ἔξαρτώνται οἱ λειτουργίες τῆς βουλήσεως καὶ τοῦ συναισθήματος.

‘Η «ἀντίληψη», ή καθαρὴ κατ’ αἴσθησιν ἀντίληψη ἔχει στὸ σημεῖον ἄντὸν ἔνα ρόλὸν πολὺ περισσότερο περιωρισμένο ἀπὸ ὅσο ὑποθέτουμε. Δὲν είναι κοιταγμένη ἀπὸβαθύτερη ἀποψη, ή μόνη πηγὴ τῆς ἐμπειρίας μας, ἀλλὰ μιὰ ἀπλῆ λειτουργία τοῦ σώματος, «μορφὴ ἔξειλιγμένη τῆς ἐρεθιστικότητας τῶν πρωτόγονων δργανισμῶν, τῆς φυσικῆς ἀντιδράσεως δλων τῶν δργανικῶν ὕλων». Τὸ ἔξωτερικὸ φῶς τῆς ἀντιλήψεως γιὰ νὰ λάμψῃ πρόπει νὰ διασταυρωθῇ μὲ τὸ ἔσωτερικὸ φῶς τῆς συνειδήσεως ποὺ ἀναβλύζει πάντοτε πλούσιο ἀπὸ τὰ σκοτεινὰ βάθη τῆς «ψυχῆς». Υπάρχει ἔνα «μάτι φυσικὸ» ποὺ βλέπει τὴν ἀρρητή μαγεία τῶν συμφωνικῶν ποιημάτων τοῦ φωτός, τὶς ἐναλλαγὲς τῶν χωμάτων τοῦ γλαυκοῦ οὐρανοῦ, τῶν αἰνιγματικῶν θαλασσῶν, τῶν εὔφορων κάμπων, τὸ μακρυνὸ ἀπειρονὸ τῶν ἔναστρων νυχτῶν· καὶ ἔνα «ἔσωτερικὸ μάτι», «μάτι τοῦ σώματος», «μάτι τῆς ψυχῆς», ποὺ δίνει σ’ ὅλ’ αὐτὰ τὴ σημασία τους, ποὺ ἀνοίγει πηγὲς ἀνεξάγτλητες γνώσεως, διακρίσεως, προσαρμογῆς καὶ ποὺ προχωρεῖ ἐπὶ τέλους ἐπάνω ἀπὸ τὶς κορυφὲς τῶν πεπρωμένων στὸ σκοτεινὸ ὁρίζοντα τῆς παγκόσμιας ὑπάρξεως. Στὴ δεσπόζουσα ἐπίδραση τῆς ἔσωτερικῆς ὁράσεως τῆς «ζωντανῆς ψυχῆς» ὀφείλονται ἄλλως τε ὅλες οἱ μεγάλες μορφὲς καὶ οἱ μεγάλοι ωυθμοὶ τῆς ἐνσυνείδητης ζωῆς μας. Ἐδῶ ἔχει τὴν πηγὴ τῆς ἡ ἔσωτερικὴ μελωδία τῶν πραστάσεων μέσα στοὺς ωυθμοὺς τῶν αἰσθημάτων· ἡ διάνοια τῆς σημασίας τῶν αἰσθητῶν ἐντυπώσεων· ἡ σκέψη ἐπὶ τέλους, ὁ θεωρητικὸς νοῦς, ὁ «λόγος», ποὺ ζητοῦν μὲ μιὰ αἰνιγματικὴ ὁρμή, τὴ «βαθειὰ φύση τῶν ἀντικειμένων καθ’ ἔαυτῶν», τὴν «οὖσία τῶν πραγμάτων», . . . νὰ διατρέξουν μὲ μιὰ συμπάθεια ἔσωτερικὴ τὴν «καρδιὰ τῶν πραγμάτων», νὰ μεταφέρουν στὶς ἀόρατες ζῶντες τους τὴν ἀχτῖνα X τῆς ψυχῆς.—Ἐστω κι ἀν στὴν προσπάθεια αὐτὴν θὰ περιπλανηθοῦν συχνὰ ἡ θὰ χαθοῦν σὲ μιὰ διακοσμητικὴ μεγάλου στὸλη ἀφηρημένων ψυχῶν ἰδεῶν, σὲ μιὰ τεχνητὴ πλαστικὴ ἢ τεκτονικὴ ὅπου ἡ «σημαντικὴ» τῶν τεχνητῶν ἐννοιῶν τὶς πολλαπλασιάζει ἀπεριόριστα.

Δὲν κατορθώνουν είναι ἀλήθεια παρὰ νὰ συλλάβουν κάθε φορὰ μιὰ γνώση ἀτομική, ἀποσπασματική. Είναι δμως δυνατὴ—θὰ μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ τὸ πῶ ἔδω—μιὰ γνώση περίπου ἀπόλυτη καὶ ἀπείρως εὑρούτερη. Γιατὶ ὑπάρχει ἔνα βλέμμα ὑπέροτατο καὶ τελευταῖο· ποὺ ὑπερβαίνει ἀπεριόριστα τὸ βλέμμα τοῦ ἐπιστήμονος, τοῦ λογι-

κοῦ, τοῦ καλλιτέχνου. Εἶναι τὸ βλέμμα τοῦ ἀσκημένου ἀπὸ μακροὺς ἔπιμονους στοχασμούς, ἀπὸ ἀγωνιώδη συλλογή, ἀπὸ ἀπελπισμένη ἄλλὰ πάντοτε δυνατὴ προσπάθειο προοδευτικῆς ἐμβαθύνσεως «ἔσωτερικοῦ ματιοῦ»—στὴν ἔννοια τῆς πνευματικῆς δράσεως, τῆς ἀμεσῆς θέας ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ παρακολουθήσουμε ἐλεύθερα τὰ διαβήματα τῆς ψυχῆς, νὰ διατρέξουμε τὴν κλίμακα δλόκληρη τῶν προσπαθειῶν της καὶ μὲ μιὰ ἔσωτερική συμπάθεια μαζί της νὰ προχωρήσουμε σὲ μιὰ βαθειὰ ἀπειρότητα μυστικῶν ἀνταποκρίσεων μὲ τὸ «σύμπαν». Τὸ βλέμμα αὐτὸ—ποὺ εἶναι σήμερα πιὸ δυνατὸ ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά, γιατὶ ἡ νέα ψυχὴ ἔφθασε σὲ μιὰ ἔκταση μοναδική, σὲ μιὰ ἀπεραντωσύνη βάθους ποὺ ἔναι παράδειγμα μᾶς δίνουν ἡ ἀναλυτικὴ μαθηματική, ἡ προοπτικὴ ζωγραφική, ἡ γοτθικὴ ἀρχιτεκτονική, ἡ προσπτικὴ ζωγραφική,—μετέχει σ' ὅλα τὰ εἴδη τῆς ἐνοράσεως, τῆς *impietudo*, (αἴσθημα, ἀμεση ἔσωτερικὴ βεβαιότητα ἐμπνευση, δραμα τοῦ καλλιτέχνου, δραμα τοῦ μεταφυσικοῦ, φαντασία ἐποπτική), εἶναι ἐπὶ τέλους «φῶς ἐξαίφνης ἀναφθὲν» ποὺ φωτίζει, σὲ μιὰ ὥρα πάντοτε ἀπρόβλεπτη καὶ μὲ μιὰ ἀκρίβεια πάντοτε σχετική, αὐτὸ ποὺ μόνο ἡ πλούσια, συνολική, ἔσωτερικὴ ἐπαφὴ ξὺν ὅλῃ τῇ ψυχῇ μπορεῖ νὰ τὸ προσπελάσῃ.

Ἐὰν ἔχουμε πραγματικὴ διαίσθηση τῆς ἔσωτερικῆς πράξεως μὲ τὴν δοκία ἡ ψυχὴ ἐξελίσσεται καὶ διευρύνει τὸ πεδίο τῶν γνώσεων καὶ τῶν ἐρευνῶν της,—διαίσθηση ποὺ ἀποκαλύπτεται μέσα μας σὲ ὁρες βαθειές, σὲ ὁρες ἀπορίας μεγάλου μεταφυσικοῦ βαθμοῦ, σὲ ὁρες ἐλεύθερης ἐπικοινωνίας μὲ τὴν ἀπεραντωσύνη τοῦ δρίζοντός της, θὰ ὠριμάσῃ χωρὶς ἄλλο μιὰ ἰδέα ὑπέρτατης τάξεως ποὺ δὲν εἶναι γενίκευση τῆς ἐμπειρίας ἀλλὰ ἀποτέλεσμα ἀγάπης τοῦ πραγματικοῦ, ἀμεσης ἐπικοινωνίας καὶ ἔσωτερικῆς συναναστροφῆς.—ἰδέα φυσιογνωμικὴ τοῦ ὀλικοῦ εἶναι ποὺ εἶναι ἡ βάση κάθε φιλοσοφίας μεγάλου στὺλ καὶ θὰ εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς ὑψηλῆς φιλοσοφίας τοῦ μέλλοντος ποὺ θὰ ὑπερβῇ ἀπεριόριστα, δπως ἔχω κάθε λόγο νὰ πιστεύω, τὶς δυνατότητες τῆς σημερινῆς φιλοσοφίας . .

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
Α.Ν. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ

**Η ΜΟΡΦΗ ΤΩΝ ΠΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ
ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ.**

Ε.γ.δ της Κ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006